

УДК 343.132:343.985

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.3.2>**Віталій ОСМОЛЯН**

кандидат юридичних наук, декан гуманітарно-економічного факультету, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту, Міжрегіональна Академія управління персоналом, проспект Миру 101-А, м. Хмельницький, Україна, 29000, don.sahalin@meta.ua
ORCID: 0000-0002-9389-5581

Vitaliy OSMOLIAN

Candidate of Legal Sciences, Dean of the Faculty of Humanities and Economics, Associate Professor of the Department of Law and Law Enforcement of the Khmelnytsky Institute Interregional Academy of Personnel Management, 101-A, Myru Ave., Khmelnytsky, Ukraine, 29000, don.sahalin@meta.ua
ORCID: 0000-0002-9389-5581

**ТАКТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ДОПИТУ
ЯК ПРАВОВА СКЛАДОВА ОТРИМАННЯ ДОСТОВІРНИХ
ПОКАЗАНЬ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ****TACTICAL AND CRIMINALISTIC TECHNIQUES
OF INTERROGATION AS A LEGAL COMPONENT OF RECEIVING
RELIABLE TESTIMONY OF THE PARTICIPANTS IN THE PROCESS**

У статті розкриваються тактико-криміналістичні прийоми допиту як невід'ємна правова складова в отриманні достовірних показань від учасників процесу під час здійснення досудового розслідування кримінального провадження. Надається на розгляд та обговорення загалу авторські рекомендації щодо прийомів та методів отримання доказової бази у кримінальному провадженні. Зокрема, розглядаються раніше напрацьовані та вже сформовані криміналістами-практиками тактико-криміналістичні прийоми допиту, опрацьовуються сучасні (інноваційні) процесуальні правила та тактичні прийоми допиту з урахуванням інформаційного розвитку сучасного суспільства. Автором статті наводяться та окреслюються правові грані щодо законності використання деяких криміналістично-процесуальних методик отримання та збирання доказової бази. Розкривається значення, надається оцінка цим новелам та новітнім підходам у реалізації завдань Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також у правовому забезпеченні охорони громадської безпеки та конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечуючи таким чином мир і безпеку людства. Обґрунтовується необхідність подальших досліджень відповідної спрямованості, оскільки останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань, а також сприятимуть розв'язанню проблемних питань у цьому напрямку процесуального права та криміналістики. Привернуто увагу на необхідність подальшої співпраці вчених і практиків у галузі матеріального та процесуального права, а саме: кримінального права, процесу та криміналістики.

Ключові слова: докази, допит, кримінальний процес, криміналістика, кримінальне провадження, кримінальна справа, прийоми, сторони, тактика, учасник процесу.

The article reveals the tactical and forensic techniques of interrogation as an integral legal component in obtaining reliable testimony from the participants in the process during the pre-trial investigation of criminal proceedings. The author's recommendations on techniques and methods of obtaining the evidence base in criminal proceedings are provided for review and discussion in general. In particular, tactical and forensic methods of interrogation previously developed and already formed by criminologists-practitioners are considered, modern (innovative) procedural rules and tactical methods of interrogation are developed taking into account the informational development of modern society. The author of the article states and outlines the legal aspects regarding the legality of using some forensic and procedural methods of obtaining and collecting the evidence base. The meaning is revealed and an assessment is made of these novels and the latest approaches in implementing the tasks of the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine regarding the protection of individuals, society and the state from criminal offenses, protection of the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings, as well as in the legal provision of protection of public safety and of the constitutional system of Ukraine from criminal and illegal encroachments, thereby ensuring the peace and security of mankind. The need for further research in the appropriate direction is substantiated, as the latter will create prospects for theoretical and practical studies, as well as contribute to solving problematic issues in this area of procedural law and criminology. Attention was drawn to the need for further cooperation between scientists and practitioners in the field of material and procedural law, namely: criminal law, process and criminology.

Key words: evidence, interrogation, criminal process, criminology, criminal proceedings, criminal case, techniques, parties, tactics, participant in the process.

Постановка проблеми. Розвиток інноваційно-правової політики України набирає стрімких кроків, наближаючи мить вступу України до Європейського Союзу, як наслідок – все це вимагає від сучасного правознавця, вітчизняного законодавця приведення у відповідність власної правової системи до рівня європейських держав, зменшення рівня злочинності, вдосконалення та осучаснення норм існуючого законодавства держави, а отже, й до підвищення рівня правової освіти та свідомості у населення України, зокрема у працівників правоохоронних органів.

Неабияку роль у розбудові сучасної правової системи відіграють слідчі, детективи, експерти, криміналісти, працівники прокуратури та суду під час здійснення досудового та судового провадження у справах, а саме: при виконанні завдань кримінального провадження в частині захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [1], а також при правовому забезпеченні охорони громадської безпеки та конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань [2], забезпечуючи таким чином мир і безпеку людства в рамках своєї діяльності. Зазначене не уявляється можливим без суворого дотримання норм Конституції України [3] та чинного законодавства України, моральних та етичних принципів Європейської спільноти [4, 5], глибокого знання та розуміння правоохоронцями власної участі у розбудові сучасної України. В цьому і полягає **актуальність** проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз [1–10] показав, що вчені та практики неодноразово досліджували питання тактики отримання та збирання доказів у кримінальному процесі, а також методологію проведення допиту сторін кримінального провадження як у цілому, так її окремі аспекти зокрема. Проте розгляд тактико-криміналістичних (авторських) прийомів допиту як інноваційної правової складової у отриманні достовірних показань від учасників процесу вимагає свого детального дослідження та аналізу.

Мета статті. Метою статті є на підставі проведеного теоретичного аналізу та власного практичного досвіду розглянути тактико-криміналістичні прийоми допиту як правову складову отримання достовірних показань учасників процесу, розглянути сучасні процесуальні правила та тактичні прийоми допиту, навести авторські рекомендації щодо прийомів та методів отримання доказової бази у кримінальному провадженні, окреслити правові грані щодо

законності їх використання, а також обґрунтувати необхідність подальшого дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть вдосконаленню вітчизняної методики отримання та збирання доказів у кримінальному провадженні, формуватимуть у працівників досудового розслідування вмотивовану та стійку правову позицію, як наслідок – покращуватимуть інноваційно-правову політику України взагалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Допит – це слідча дія, змістом якої є отримання та фіксація у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показів, які містять фактичні дані, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження (кримінальної справи).

Як найпоширеніша слідча дія, яка проводиться у кожному кримінальному судочинстві, допит є ефективним засобом як для отримання нових, так і перевірки вже наявних у провадженні доказів.

Види допиту різняться залежно

- від процесуального становища осіб, що допитуються (допит свідка, потерпілого, підозрюваного, експерта);

- від віку допитуваних (допит дорослих та неповнолітніх, у тому числі й малолітніх);

- від складу учасників допиту (крім звичайних випадків можуть проводитися допити за участю прокурора, начальника слідчого відділу, захисника, експерта, спеціаліста, педагога, лікаря, батьків або законних представників неповнолітніх, а також одночасний допит);

- від змісту показів (правильні та помилкові покази, визнання та заперечення провини, наклеп та само обмовлення);

- від психологічної обстановки допиту (допит у конфліктній та безконфліктній обстановці);

- від того, чи допитувалася ця особа раніше, чи допитується вперше (первинний або повторний допит).

Порядок допиту регламентується Кримінальним процесуальним кодексом України (далі КПК України), який встановлює обов'язкові правила, що поширюються на всі без винятку випадки його проведення. Недотримання процесуальних правил допиту є суттєвим порушенням закону, спричиняє недійсність проведеної слідчої (судової) дії та недопустимість отриманих показів.

Разом з тим процесуальні правила носять загальний характер та не встановлюють прийомів та методів, за допомогою яких слідчий (детектив) у кожному окремому випадку отримує від допитуваних повні та достовірні показання. Цю роль виконують тактичні прийоми,

що виробляються слідчою практикою та криміналістикою.

Тактика допиту – це система заснованих на нормах кримінального процесу найбільш раціональних прийомів та методів, що забезпечують отримання об'єктивних, повних та достовірних показань [6].

Або ж, тактика допиту – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення [7].

На відміну від процесуальних правил тактичні прийоми не передбачені кримінальним процесуальним Законом, їх застосування відбувається на розсуд слідчого (детектива) і визначається предметом допиту, процесуальним становищем допитуваного, його психічним та морально-вольовим виглядом та іншими обставинами, специфічними для кожного допиту.

Кваліфіковане застосування тактичних прийомів не можливо собі уявити без урахування та використання даних психології. З точки зору психології допит є спілкуванням слідчого з допитуваним із метою отримання від останнього інформації про кримінальне правопорушення, що розслідується [8]. Взаємодія при допиті має двосторонній характер, передбачає наявність контакту між особою, яка допитує, та допитуваним.

Встановленню правильних взаємин із допитуваним та отримання правдивих показань сприяє висока професійна культура розслідування. Етика допиту несумісна як із недобросовісністю, нервозністю, грубістю і зневагою до допитуваного, так й зі спробами будь-якими засобами завоювати його розташування. Слідчий (детектив) має бути витриманим, виявляти терпимість до допитуваного. Об'єктивність, принциповість, неупередженість слідчого (детектива) створюють сприятливі передумови для встановлення контакту.

Допит, як і будь-яке спілкування людей у процесі взаємодії, неможливий без взаємного психологічного впливу слідчого (детективу) та особи, яка допитується. Кримінальний процесуальний Закон забороняє слідчому (детективу) домагатися показань шляхом насильства, погроз та інших незаконних дій (ч. 2 ст. 11 та 18 КПК України) [1]. Під терміном «насильство» згідно із Законом розуміється не тільки фізичний, а й психічний примус. Що ж до загроз, їх застосування завжди пов'язано з незаконним впливом на психіку допитуваного. Нарешті, «інші незаконні заходи» також можуть бути обумовлені протиправними методами психологічного впливу, наприклад обманом.

Необхідною умовою отримання на допиті повних та достовірних показань є ретельна підготовка до проведення цієї слідчої дії. Незважаючи на те, що допити різних учасників процесу відрізняється як за процесуальним порядком, так й за тактичними прийомами, водночас, ми вважаємо, що вони мають деякі спільні риси.

Зокрема, загальним у підготовці до допиту є:

- вивчення матеріалів;
- визначення предмета допиту, тобто, кола тих обставин, які необхідно з'ясувати;
- вивчення психологічного портрету допитуваного та його взаємовідносин з іншими учасниками процесу, передусім з підозрюваними;
- забезпечення участі у допиті передбачених законом осіб.

Вихідним моментом підготовки до допиту є вивчення матеріалів провадження. Від цього слідчого (детектива) не звільняє навіть добра обізнаність у матеріалах справи, оскільки у даному разі йдеться про цільове та поглиблене вивчення слідчим (детективом) кримінального провадження у плані визначення тактики майбутнього допиту.

При вивченні матеріалів провадження вважаємо за доцільне робити з нього виписки із посиланням на відповідні аркуші, що суттєво полегшує складання плану та в подальшому стане у нагоді під час допиту.

Не уявляється проведення допиту без визначення переліку обставин, які необхідно з'ясувати та встановити. В іншому випадку допит буде мати загальний характер, а також може бути втрачено важливі для справи докази.

Предмет допиту визначається насамперед обізнаністю допитуваного про кримінальне правопорушення, що розслідується. Так, думку про поінформованість допитуваного про обставини справи та подію кримінального правопорушення слідчий (детектив) може та повинен скласти на підставі попереднього вивчення матеріалів провадження (справи).

Щоб знайти правильний індивідуальний підхід до особи, яка підлягає допиту, доцільно попередньо вивчити морально-психологічний портрет цієї особи ще на стадії підготовки слідчої (розшукової) дії. Не менш важливе значення має з'ясування взаємовідносин допитуваного з іншими учасниками кримінального провадження, його особистої зацікавленості у тому чи іншому результаті розслідування. Проте матеріали провадження (справи) не завжди нададуть достатні та вагомі відповіді на ці запитання. У таких випадках нами рекомендується вдаватися до «непроцесуальних» форм отримання інформації, а також використовувати з цією метою оперативні можливості поліції.

Ретельне ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (справи) дозволяє скласти план допиту, у якому визначити обставини, які підлягають встановленню, зафіксувати питання, які слід поставити особі під час допиту, та визначити їх черговість.

Закінчується підготовка вжиттям у необхідних випадках заходів до виклику осіб, участь яких у допиті передбачена Законом (експерта, спеціаліста, перекладача, адвоката, педагога, батьків або законних представників неповнолітнього), а також викликом допитуваного.

Також, правоохоронцю необхідно чітко усвідомлювати, що значення показань підозрюваних залежить від того, наскільки результативно проведений їх допит: чим повніше та достовірніше отримані показання, тим успішніше їх можна використовувати для встановлення істини у справі. Однак отримати такі показання найчастіше вдається лише внаслідок значних зусиль, оскільки підозрювані зазвичай не схильні правдиво розповісти про скоєні ними кримінальні правопорушення. Слідчий (детектив) тим успішніше справляється зі складним завданням, що стоїть перед ним, чим повніше та майстерніше він використовує тактичні прийоми допиту. При цьому допит має здійснюватись у точній відповідності до порядку, встановленого Кримінальним процесуальним кодексом України.

Цей порядок зводиться переважно до наступного:

– слідчий зобов'язаний допитати підозрюваного негайно після його затримання чи взяття під варту, чи після оголошення йому підозри (ст.ст. 223, 224 КПК України). Закон не вказує певного терміну, протягом якого має бути проведений допит, у випадках, коли стосовно підозрюваного обрано запобіжний захід, не пов'язаний з позбавленням волі (наприклад, особисте зобов'язання чи особиста порука). Однак і в подібних випадках слідчий (детектив) не повинен відкладати допит підозрюваного на тривалий час, маючи на увазі, що з моменту обрання щодо нього будь-якого запобіжного заходу підозрюваний набуває права давати пояснення та заявляти клопотання (ст. 42 КПК України);

– підозрюваний допитується у місці проведення розслідування. Закон допускає також проведення допиту у місці знаходження особи, яка підлягає допиту, якщо це викликано тактичними міркуваннями (ст.ст. 218, 223 КПК України);

– так само, як і при допиті свідків та потерпілих, слідчий (детектив) зобов'язаний вжити заходів до того, щоб підозрювані, викликані

по одному провадженні (справі), не мали можливості спілкуватися між собою;

– перед допитом підозрюваного йому має бути оголошено, у вчиненні якого кримінального правопорушення він підозрюється (ст. 42 КПК України);

– на нашу думку, доцільно розпочинати допит підозрюваного із з'ясування питання, чи визнає він себе винним у інкримінованому йому кримінальному правопорушенні. При цьому повинні бути отримані покази по кожному з пунктів оголошеної підозри, а у разі зміни тексту оголошеної підозри – знову у відношенні до усього об'єму оголошеної підозри;

– постановка питань підозрюваному допускається лише після того, як вислухано його вільне оповідання про події, які мали місце;

– у справах про кримінальні правопорушення вчинені неповнолітніми, а також осіб, які через фізичні або психічні недоліки самі не можуть здійснювати своє право на захист, до участі у провадженні (справі) допускається захисник. Відповідно у таких справах захисник має право бути присутнім при оголошенні підозри, допитах та ставити питання особі, яка допитується. Слідчий (детектив) може відвести питання захисника, але доцільно занести відведені питання до протоколу.

Більшість тактичних прийомів однаково прийнятні для допиту як підозрюваного, так і обвинувачуваного у суді [9]. Водночас тактика допиту останнього, на нашу думку, має низку особливостей, які пояснюються специфікою його процесуального становища. Відомо, що необхідність у допиті підозрюваного виникає у тих випадках, коли щодо такої особи зібрано дані, які дають підстави для затримання або обрання запобіжного заходу, але ще недостатні для оголошення кінцевої підозри, яка в подальшому ляже в основу звинувачення. Тому слідчий, приступаючи до допиту підозрюваного, в переважній більшості не має доказів, достатніх для викриття допитуваного. Доказів не лише замало, але останні ще й недостатньо перевірені, що, на нашу думку, зобов'язує слідчого (детектива) оперувати ними дуже обережно. Зрештою, у матеріалах справи явно недостатньо відомостей про особливості особистості підозрюваного, на підготовку до допиту якого (особливо якщо допитується затриманий) майже немає часу. Все це призводить до того, що у слідчого (детектива) до початку допиту ще не складається тверде переконання, з ким він має справу – з особою, яка справді вчинила кримінальне правопорушення, або з людиною, на яку впала безпідставна підозра

внаслідок несприятливого збігу обставин. Тому, ми вважаємо, щоб виключити самообмову, тактика допиту підозрюваного має бути обережнішою й ще більш вибірковою, ніж при допиті обвинуваченого в суді.

Очевидно, що тактичний план допиту підозрюваного залежить від того, чи допитується затриманий або особа, щодо якої обрано запобіжний захід, до оголошення йому підозри. Звичайно, в останньому випадку слідчому (детективу) легше намітити найбільш доцільну в тому чи іншому випадку тактику допиту, оскільки він, як правило, має більш широку інформацію та деякі відомості, що характеризують особливості особистості підозрюваного. Проте проведення допиту одразу ж після затримання теж має свої переваги, які пов'язані з тим, що допитуваний зазвичай не встигає вигадати та детально обґрунтувати неправдиву версію, швидше заплутується у власних протиріччях. Раптове затримання чинить на нього завжди сильне враження, вмиле використання якого слідчим (детективом) нерідко полегшує подолання установки на брехню. Однак цей же фактор (затримання) може зламати волю особи, яка не винна у вчиненні кримінального правопорушення, та призвести до самообмови. Це завжди слід враховувати слідчому (детективу) при допиті підозрюваного, під час якого насамперед використовуються прийоми, найбільш доцільні за умов, коли доказів мало чи у їх сукупності є суттєві прогалини.

Особливості тактики допиту обвинуваченого в суді, на нашу думку, повинні визначатися тим, що надання ним показів є засобом реалізації його права на захист. Тому, не обмежуючись з'ясуванням питання, чи визнає він себе винним, від обвинуваченого необхідно отримати конкретне пояснення за кожною з обставин, що становлять зміст інкримінованого йому звинувачення у скоєнні кримінально протиправного діяння. Одержанню від обвинуваченого правдивих показань сприяє терпляче та детальне роз'яснення суті пред'явленого звинувачення в обвинувальному акті та процесуальних прав на захист, причому корисно роз'яснити не лише зміст інкримінованих фактів, а й санкцію норми Кримінального кодексу України, за якою кваліфіковано діяння.

Застосування тих чи інших тактичних прийомів залежить передусім від того, у якій ситуації проводиться допит: безконфліктній чи конфліктній.

Безконфліктна ситуація виникає в основному у випадках, коли підозрюваний підтверджує правильність підозри, яка виникла

відносно нього, а обвинувачений визнає себе винним. Конфліктна ситуація має місце при відмові від надання показів та при повідомленні неправдивих показів (або таких, що відповідають дійсній обстановці, проте у даний момент розцінюються слідчим (детективом) та судом як помилкові).

Очевидно, що конфліктна та безконфліктна ситуації можуть чергуватись навіть під час одного допиту залежно від зайнятої особою-допитуваного позиції з того чи іншого питання. Так, підозрюваний може визнавати одні обставини та заперечувати інші, обвинувачений, визнаючи факти, що інкримінуються йому, може в суді не погоджуватися з їх правовою кваліфікацією тощо.

Крім того, основні правила допиту – вислуховування вільної розповіді з подальшою постановкою питань, що при необхідності супроводжується пред'явленням доказів, – зберігають своє значення для допиту в будь-якій ситуації.

При допиті за умов безконфліктної ситуації основне місце займають вислуховування вільної розповіді та постановка питань.

Методи впливу на допитуваного за умов конфліктної ситуації, викликані наданням ним хибних показів, переважно діляться на прийоми емоційного впливу та прийоми, засновані на використанні доказів, причому останні прямо залежить від обсягу зібраних доказів. При цьому прийоми, які спонукають до дачі правдивих показань своєю логікою фактів та розраховані на емоційну дію, зазвичай тісно переплітаються між собою та рідко застосовують ізольовано один від одного.

За безконфліктної ситуації вислуховування вільної розповіді займає центральне місце в тактичному плані допиту.

При цьому необхідно дотримуватися наступних «правил» (надається авторське бачення сформованих «правил»):

– жодне з повідомлень підозрюваного не повинно бути залишено без перевірки, а для цього необхідно з'ясувати у нього все необхідне для встановлення доказів, які підтверджують чи спростовують отримані показання;

– щоб покази були надані підозрюваним у повній мірі його обізнаності про хід подій, слідчий (детектив) повинен вмиле направити його розповідь, обравши при цьому хронологічну, логічну чи тактичну послідовність.

При хронологічній послідовності події з'ясовуються у тому порядку, як вони відбувалися. Логічна послідовність сприяє пошуків спогадів, тому що важливі для справи обставини з'ясовуються від причин до наслідків, які неминуче впливають з них. При так-

тичній послідовності спочатку з'ясовуються ті обставини, про які допитуваний розповідає найохочіше;

– якщо з'ясовується складна подія, тему вільної розповіді доцільно ділити на деякі епізоди. З'ясувавши все, що пов'язане з одним із епізодів чи фактів, слідчий (детектив) переходить до наступного. Такий прийом забезпечує повноту вільної розповіді, допомагаючи допитуваному переходити до викладу нових обставин лише після досконалого висвітлення попередніх епізодів чи фактів;

– якщо підозрюваний забув про факти, які цікавлять слідство, можна вдатися до прийомів, спрямованих на пожвавлення асоціативних зв'язків, які зазвичай рекомендуються для допиту свідків, зокрема вагомими результатами досягаються допитом на місці, де відбувалися події, що цікавлять слідство.

При постановці питань слідчий (детектив) повинен стежити, щоб їх формулювання не містило інформації, що буде підказувати певну відповідь. Питання повинні перебувати між собою у логічній залежності щодо кожної з обставин, які з'ясовуються, та впливати одне з одного.

Вказане також формує і є основою попереджувальної роботи слідчого (детектива) у запобіганні кримінальним правопорушенням. Оскільки під час розслідування кримі-

нальних проваджень, має свої особливості, які пов'язані, у першу чергу із поширеністю випадків застосування до винних осіб заходів виховного характеру натомість кримінального покарання та з формами й змістом самих заходів і проведених слідчих (розшукових) дій правоохоронцем [10].

Висновки. При проведенні вказаного наукового дослідження нами розглянуто тактико-криміналістичні прийоми допиту як правової складової отримання достовірних показань учасників процесу, досліджено сучасні процесуальні правила та тактичні прийоми допиту, вимоги законодавця України до вказаної слідчої (розшукової) дії, сформовано та надано на обговорення загалу (науковців, теоретиків та практиків кримінального процесу) власні авторські рекомендації щодо прийомів та методів отримання доказової бази у кримінальному провадженні, окреслено правові грані щодо законності їх використання.

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері кримінально-процесуальної та криміналістичної діяльності вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв'язанню проблемних питань на цьому напрямку.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88. (редакція станом на 24.08.2023). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26, ст. 131. (редакція станом на 05.10.2023). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141 (редакція станом на 01.01.2020). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.10.2023).
4. Договір про заснування Європейської Спільноти (редакція станом на 01.01.2005). Конституційні акти Європейського Союзу. Частина I / Упорядник Г. Друзенко ; за загальною редакцією Т. Качки. К. : Видавництво "Юстініан", 2005 р. 512 с. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.10.2023).
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.10.2023).
6. Копанчук В. О., Осмолян В. А., Кравчук О. В. «Рефлексія» як запорука результативності слідчо-криміналістичної тактики у реалізації завдань кримінального провадження / В. А. Осмолян. *Наше право / Our Law*. 2023. № 1. С. 58–65.
7. Вакулик О. О. Тактика допиту. *Криміналістика* : мультимедійний навчальний підручник. Національна академія внутрішніх справ. Київ. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua>. (дата звернення: 23.10.2023).
8. Осмолян В. А. Участь лікаря при допиті неповнолітньої особи як обов'язкова правова норма у законодавстві / В. А. Осмолян. *Медицинські новини Грузії (Georgian Medical News)*. Тбілісі – New York. № 4(313). Квітень 2021. ISSN 1512-0112. С. 186–192.
9. Осмолян В. А. Перспективи розвитку криміналістики в світлі нових кримінальних загроз, зокрема кіберзлочинності / В. А. Осмолян. *Науково-практичний журнал з проблем конституційного, цивільного, кримінального, екологічного та інших галузей права «Право. UA / Law.UA»*. 2020. № 2. С. 95–102.
10. Кравчук О. В., Осмолян В. А. Запобігання кримінальним правопорушенням неповнолітніх як невід'ємна складова попереджувальної роботи правоохоронця / В. А. Осмолян. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 249–250.

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 2013, No. 9–10, No. 11–12, No. 13, Article 88. (edited as of August 24, 2023). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (date of application: 10/23/2023). [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 2001, No. 25–26, Article 131. (edited as of 05.10.2023). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (date of application: 10/23/2023). [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 1996, No. 30, Article 141) (edited as of January 1, 2020). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (date of application: 10/23/2023). [in Ukrainian].
4. Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoi Spilnoty (redaktsiia stanom na 01.01.2005) [Treaty on the establishment of the European Community (edition as of 01.01.2005)]. Constitutional acts of the European Union. Part I / Compiled by G. Druzenko, edited by T. Kachka. K. : "Justinian" Publishing House, 2005. 512 p. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (date of application: 10/23/2023). [in Ukrainian].
5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]. Adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (date of application: 10/23/2023). [in Ukrainian].
6. Kopanchuk V. O., Osmolian V. A., Kravchuk O. V. «Refleksii» yak zaporuka rezultatyvnosti slidchokryminalistychnoi taktiky u realizatsii zavdan kryminalnogo provadzhennia [«Reflection» as a key to the effectiveness of investigative and forensic tactics in the implementation of the tasks of criminal proceedings] / V. A. Osmolian. *Our Law*. No. 1, 2023. P. 58–65. [in Ukrainian].
7. Vakulyk O.O. Taktika dopytu. *Kryminalistyka* [Interrogation tactics. *Criminal studies*]. Multimedia textbook. National Academy of Internal Affairs. Kyiv. Retrieved from <https://arm.naiiu.kiev.ua>. (date of application: 10/23/2023). [in Ukrainian].
8. V. A. Osmolian. Uchast likaria pry dopyti nepovnolitnoi osoby yak обов'язкова правова норма u zakonodavstvi [Participation of a doctor in the interrogation of a minor as a mandatory legal norm in the legislation] / V. A. Osmolian. *Georgian Medical News*. Tbilisi – New York. No. 4(313). April 2021. ISSN 1512–0112. P. 186–192. [in Ukrainian].
9. V. A. Osmolian. Perspektyvy rozvytku kryminalistyky v svitli novykh kryminalnykh zahroz, zokrema kiberzlochynnosti [Prospects for the development of criminology in the light of new criminal threats, including cybercrime] / V. A. Osmolian. *Scientific and practical journal on the problems of constitutional, civil, criminal, environmental and other fields of law "Law. UA / Law.UA"*. 2020. No. 2. P. 95–102. [in Ukrainian].
10. Kravchuk O. V., Osmolian V. A. Zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam nepovnolitnykh yak nevid'iemna skladova poperedzhuvalnoi roboty pravookhorontsia [Prevention of criminal offenses by minors as an integral component of the law enforcement officer's preventive work] / V. A. Osmolian. *Current problems of legal science. Political and legal prerequisites of the European and Euro-Atlantic integration of Ukraine*: collection of theses of the international scientific and practical conference "twenty-second autumn legal readings" (Khmelnitsky, October 13, 2023). Khmelnitsky: Leonid Yuzkov Khmelnitsky University of Management and Law, 2023. P. 249–250. [in Ukrainian].